

Sl. 1. Ivan Večenaj: *Papa ido s pijaca*, 1962, ulje, staklo, 500x655 mm (Muzej Charlotte Zander, Bönningheim).

Krhotine pamćenja

Nekoliko fragmenata o Ivanu Večenaju i za Ivana Večenaja

VLADIMIR CRNKOVIĆ

Ivana Večenaja upoznao sam sredinom ožujka 1968. godine, od kada je trajala naša suradnja - koja se kretala u amplitudama, od bogatijih do posnijih godina - naše druženje i obostrano uvažavanje te, usudujem se kazati, naše osebjno nikad i ničim poremećeno prijateljavanje. Večenajeve su slike participirale na svim mojim značajnijim autorskim skupnim izložbama - od Von der Heydt Museuma u Wuppertalu i Kunsthalle Bremena 1968. godine do kritičke prezentacije hrvatske naive u Museum of Fine Arts u St. Petersburgu, na Floridi 2000. godine te monografske izložbe *Umjetnost Hlebinske škole* što bijaše otvorena prije osam godina u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu. U velikom luku između tih desetljećima udaljenih projekata, Večenajeva sam djela izlagao i u više europskih gradova - od Basela do Cagliarija na Sardiniji, od Montreuxa do Münchena, od Novare do Venecije - kao i u Japanu: u Tokiju, Suwi i još nekoliko gradova te dalekoistočne zemlje.

U brojnim sam tekstovima Večenajeva djela svrstavao svagda u sâm vrh mojih preferencija iz oblasti naive. Prvi sam kratki zapis o njegovu djelu napisao za grafičku mapu *Veliki majstori hrvatske naive umjetnosti* što bijaše promovirana u listopadu 1970. godine na izložbi *Opere Grafiche dei Naifs Jugoslavi / Disegni e Serigrafie* u Galeriji del Cortile u Novari u Italiji. Umjetnika sam tom prigodom svrstao među šestoricu najvršnjih slikara toga specifičnog segmenta naše moderne umjetnosti. U manifestom tekstu *Naiva danas i ovdje* (1987.) uključio sam ga među ključne slikare hrvatske (i jugoslavenske) naive. Tim sam prilogom, neznatno izmijenjenim, sudjelovao i na međunarodnom simpoziju o naivi i srodnim pojavama što ga je organizirala Slovačka

narodna galerija u Bratislavi 1994. godine u okviru velike međunarodne izložbe *Insita*. U tom sam zapisu ustvrdio kako se u naivi nalaze i neki od najviših dometa naše moderne umjetnosti, a od Večenaja sam tada apostrofirao dvije slike - *Papa ido s pijaca* (1962.) i *Do brota i zloba* (1966.).

Godine 1984. dogovario sam s umjetnikom izdavanje njegove monografije u okviru biblioteke *Slikari podravskog kruga*, u kojoj sam do tada objavio dvije knjige - o Draganu Gažiju (1983.) i o crtežima Ivana Generalića (1984.). Nažalost, projekt Večenajeve monografije nikada nije odmakao dalje od pripremnih radova.

Dolaskom u Hrvatski muzej naive umjetnosti, u svibnju 1998. godine, započinje novo razdoblje u mom profesionalnom životu što mi je omogućilo realizaciju brojnih projekata kao i sudjelovanje u različitim medijima, što mi je do tada, kao slobodnom likovnom kritičaru i povjesničaru umjetnosti, najčešće bilo nedostupno. Prvi veliki projekt na kojem sam bio angažiran kao muzejski djelatnik, spomenuta je izložba u Museum of Fine Arts u St. Petersburgu gdje Večenaj bijaše uključen među deset najvršnjih hrvatskih majstora naive. Tom prigodom on bijaše zastupljen s pet remek-djela: *Papa ido s pijaca* (1962.), *Pupava Jana* (1962.), *Pomrčina Sonca* (1966.), *Orgovan fstruganki* (1966.) te *Mojsija i Crleno morje* (1973.). Tekst iz toga monografskog kataloga, u ponešto proširenom izdanju, objavljen je potom u monografiji *Hrvatski muzej naive umjetnosti*, prvom vodiču kroz navedenu muzejsku instituciju što bijaše objavljena potkraj iste godine.

U povodu autorove 80. godišnjice života, u svibnju 2000. godine, objavio sam u zagre-

bačkom dnevniku „Vjesnik“ esej pod naslovom *Veliki majstor figuracije* koji u podnaslovu otkriva kako je riječ o klasiku hrvatske i svjetske naive te eminentnom predstavniku nove sakralne umjetnosti.

Za monografsku izložbu *Umjetnost Hlebinske škole* koja je otvorena krajem svibnja 2005. godine u Galeriji Klovičevi dvori, izvršio sam strogo kritički odabir umjetnikovih djela. On je u tom projektu bio zastupljen sljedećim antologijskim slikama: *Đurok, gušavac* (1960.), *Kobila na paši* (1961.), *Papa ido s pijaca* (1962.), *Pupava Jana* (1962.), *Kosmato cve-tje* (1964.), *Mukotrpnji Job* (1965.), *Krave voze drva* (1965.), *Orgovanfstruganki* (1965.), *Japa študerajo* (1965.), *Dobrota i zloba* (1966.), *Pomrčina Sonca* (1966.), *Evangelisti na Kalvariji* (1966.), *Beg v Egiptu* (1967.) te *Mojsija i Crle-no morje* (1973.). Iako 3 od 14 navedenih slika

u završnici nismo uspjeli posuditi za izložbu, bila je to neprijeporno najvršnija Večenajeva prezentacija ikad koncipirana i realizirana. Kao većina sudionika tog projekta, i on je imao zasebnu dvoranu, tako da se s jednog mjesta, jednog motrišta, mogao dobiti uvid u svu raznolikost umjetnikove tematike, ose-bujne stilistike i poetike. Tome je pogodovao i zamračen prostor te reflektorsko osvjetljavanje svakoga pojedinog eksponata. Uz uobičajeni esejistički zapis i bio-bibliografske podatke, u katalogu sam objavio tada i ekstenzivnu interpretaciju slike *Evangelisti na Kalvariji*.

Vrlo sam ponosan, i na to ću neskromno ukazati, što su u doba mog djelovanja u Hrvatskom muzeju naivne umjetnosti, dakle u posljednjih petnaestak godina, za zbirku slika nabavljena, među inim, i četiri kapitalna Večenajeva djela - *Kobila na paši* (1961.), *Pupava*

Sl.2. Ivan Večenaj: *Dobrota i zloba*, 1966, ulje, staklo, 500x550 mm
(Zbirka Samuel Rubin, New York).

Sl.3. Ivan Večenaj: *Mukotrpní Job*, 1965, ulje, staklo, 880x880 mm (privatno vlasništvo, Frankfurt am Main).

Jana (1962.), *Evandelisti na Kalvariji* (1966.) te *Mojšija i Crveno morje* (1973.). To su slike koje čine okosnicu umjetnikove participacije u stalnom postavu navedenog muzeja.

Dakako, ne spominjem sve te podatke samo kako bi se vidjelo od kada, kako i na kojim sam sve projektima bio angažiran u svezi s Večenajevom umjetnošću. Time želim zorno posvjedočiti da sam već od prvog susreta s tim majstorom bio istinski fasciniran magijom njegovih slika, njihovom ljepotom, bajkovitošću, fantazmagoričnošću i dramatikom te pikturalnom neprispodobivošću. Bijaše to posljedak i sretne okolnosti da sam samo mjesec i pol dana nakon što sam upoznao umjetnika, početkom svibnja 1968. godine, upoznao

u Heidelbergu gospođu Lottu Zander, tada još samo pasioniranu kolekcionarku koja je potom postala uvažena minhenska galeristica, a danas vlasnica i voditeljica jednog od najvećih i najrespektabilnijih muzeja naive, art bruta i autsajderske umjetnosti u svijetu - u Bönnigheimu, nedaleko od Stuttgarta. U njezinoj je kolekciji i nekolicina Večenajevih remek-djela kojima bijah otprve istinski zadivljen; spominjem samo tri slike: *Papa idu spijaca* (1962.), *Kosmato cvetje* (1964.) i *Pomrčina Sonca* (1966.). Sva su tri stakla bila izložena i na već spomenutoj kritičkoj izložbi Hrvatskog muzeja naive umjetnosti pod nazivom *Umjetnost Hlebinske škole*, a prva i treća slika bile su i na izložbi u St. Petersburgu pet godina ranije.

U proteklih 45 godina moja fascinacija Večenajevom umjetnošću nije nikada bila dovedena u sumnju; naprotiv, u svakom novom susretu s tim djelima otkrivao sam svagda nova, sve slojevitija i dublja značenja, pronalazio sve brojnije argumente za opravdanje visoke vrijednosti tog opusa. Zaključno: ako neka očaranost, ljubav, zanos, fascinacija traju toliko dugo, onda za to moraju postojati duboki i važni razlozi. A kao jedini mogući odgovor nameće se veličina i snaga Večenajevе umjetnosti.

Navodim još nekoliko prisjećanja. Godine 2000. proveo sam zajedno s Večenajem, Mijom Kovačićem i Josipom Generalićem sedam nezaboravnih dana na putu do Sjedinjenih Američkih Država i nazad, kada smo, preko Pariza, otputovali u St. Petersburg, na Floridu, na otvorenju izložbe *The Fantastical World of Croatian Naive Art*. O tim bih danima mogao posvjedočiti brojnim zgodama jer sam tim umjetnicima - i prijateljima - bio tada ne samo vođa puta i prevoditelj, nego i *čičerone*. O samoj izložbi, i njezinu svečanom otvorenju, ostavio sam više pisanih svjedočanstva pa bih za ovu prigodu evocirao samo jedan, ustvari efemeran, ali znakovit detalj, o našem noćnom letu. Na povratku u domovinu, od Miamijske Pariza, kada je Večenaj, u trgovini *Duty Free*, nakupovao satove za svoju brojnu unučad. To mi je ostalo duboko usječeno u pamćenje jer, s jedne strane, zorno svjedoči o Večenaju kao čovjeku, brižnom djedu i *pater familiasu*, s druge budi sjećanja na Večenaja kozera, čovjeka sklonog šali, elokventnog, duhovitog i šarmantnog, koji nas je tih dana, a osobito te noći u avionu, u nizu navrata istinski razveseljavao, ponekad do suza. Ta kupnja satova pretvorila se naime u dugotrajni ritual, ne samo po tomu što je svaki član obitelji morao dobiti drugačiji sat pa je on pomno birao što će kupiti, nego i po načinu kako je kupovao. Stalno je pokušavao ishoditi što povoljniju cijenu, obraćajući se stjuardesi na hrvatskom, štoviše golskom narječju, a ona je, dakako, odgovarala na engleskom. Najkomičnije u svemu bijaše, ne samo što su se njih dvoje odlično razumjeli, nego su i nas, ostale (su)putnike, dobro zabavili. Nezaboravan bijaše i njihov oproštaj, u Parizu, sljedećeg jutra, neposredno prije našeg napuštanja zrakoplova - uz zagrljaj i prijateljski poljubac. Završno napominjem da je

dotična stjuardesa bila najstarija aktivna članica Američkog udruženja stjuarta i stjuardesa koja je tada imala navršene 84 godine te je bila četiri godine starija od našeg umjetnika.

Godine 2010. kolega Marijan Špoljar inicirao je i organizirao skup u povodu 90. rođendana uvaženog umjetnika. Poziv za uključivanje u taj projekt za mene osobno bijaše, ne samo velik izazov, nego i golemo iskušenje jer sam se pitao hoću li uspjeti podastrijeti dovoljno uvjerljivih argumenata kojima opravdam svoju fascinaciju Večenajevom umjetnošću. Za tu sam prigodu sročio duži tekst koji je godinu dana kasnije objavljen u časopisu „Peristil“. U toj sam studiji spominjao 18 umjetnika, a izdvojeno i detaljnije raspravljao o samo pet slika: *Papaidospijaca* (1962.), *Pupava Jana* (1962.), *Ruške* (1962.), *Japa študerajo* (1965.) i *Evandelisti na Kalvariji* (1966.). Riječ bijaše o slikama različite tematike, gotovo prototipskim rješenjima - od seljačke žanr-scene povezane s pejzažem, portretnog rješenja u interijeru, mrtve prirode u eksterijeru, klasičnog portretnog rješenja te dramatične sakralne teme s velikim razapetim Kristom. Neskromno ću reći da svaka od tih analiza može uvjerljivo posvjedočiti o autorovoj čudesnoj imaginaciji i njegovim mogućnostima izmišljanja priča, o njegovu natprosječnom talentu, ingenioznim rješenjima te neprispodobivoj pikturalnoj magiji.

Prošle sam godine u *Podravskom zborniku* objavio ekstenzivnu interpretaciju slike *Mojšija i Crveno morje* (1973.), koju sam analizirao u kontekstu još nekoliko Večenajevih djela s tematikom iz života toga Starozavjetnog proroka. Ističem kako sam se s umjetnikom u nizu prigoda, kada sam pisao o pojedinim njegovim djelima, ne samo svagda konzultirao, nego sam mu i završnu verziju svakog takvog teksta prije tiska prosljedio na uvid. To spominjem kako bih ukazao kako te interpretacije nikada nisu bile proizvoljne, bez pokrića.

Završno ću podsjetiti kako sam o Ivanu Večenaju kraće raspravljao u još nekoliko prigoda: zakatalog izložbe *Die Schule von Hlebine/Sammlung Charlotte Zander*, Museum Zander, Bönningheim 2005., zatim za katalog putujuće izložbe hrvatskih umjetnika naive i japanskog slikara Taizija Haradea što je održana 2005. i 2006. godine u Japanu, naposljetku u novom

Sl.4. Povodom 90-tog rođendana Ivana Večenaja 2011. godine u Goli su se okupili njegovi prijatelji: Vladimir Crnković, Igor Zidić, Tonko Maroević i Đuro Zvonar (snimila: D. Jendrić).

vodiču Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti što je objavljen na engleskom jeziku krajem 2011. godine i potom na hrvatskom krajem 2012. godine. Umjetnika sam višekratno prizivao i u tekstovima kojima sam popratio izdanja kritika, studija i eseja iz sfere naive Grge Gamulina (1999.), Josipa Depola (2001.) i Vladimira Malekovića (2008.). Sve to svjedoči koliko cijenim i uvažavam djelo Ivana Večenaja.

Nakon što je umjetnik teško obolio krajem listopada 2012. godine, informacije o njegovu zdravstvenom stanju dobivao sam od sina Mladena i njegove obitelji. Desetak dana prije nego što nas je napustio, posljednji sam put čuo Večenajev glas. Nazvao sam da provjerim kako se osjeća, vratio se s dugotrajnoga bolničkog liječenja i nadali smo se poboljšanja njegova stanja. Prethodno sam mu poslao najnovije izdanje našeg Muzeja, knjigu *Hrvatski muzej naivne umjetnosti/Vodič kroz muzejsku zbirku/Antologija*, znajući da će ga to obradovati. I doista bijaše tako. Snaha Ankica prislonila mu je telefonsku slušalicu na uho, tako da je mogao slušati što govorim - bodrio sam ga da ustraje, govorio što još moramo zajedno učiniti, o kojim bih još slikama želio izdvojeno pisati itd. Tada je izgovorio tri posljednje riječi koje

sam od njega čuo, očito s naporom i jedva čujno, ali ipak razgovijetno: „*Zdravo Vlado! Hvala!*”

Ivan Večenaj umro je u bolnici u Koprivnici ujutro u srijedu 13. veljače 2013. godine. O tomu me promptno, istog dana, obavijestio Marijan Špoljar s upitom želim li i mogu li govoriti na pogrebu. Moj odgovor bijaše, dakako, potvrđan. Na groblju u Goli, u petak 15. veljače, u ime Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti i svoje osobno, oprostio sam se od velikog umjetnika sljedećim nekrologom:

Opraštamo se od Ivana Večenaja, klasika hrvatske i svjetske naive te jednoga od najeminentnijih figurativnih slikara moderne sakralne umjetnosti. Usuđujem se konstatirati da zapravo nismo još dovoljno svjesni šireg značenja i vrijednosti njegova opusa jer se čitav niz najvrsnijih djela i nadalje nalazi izvan našeg vidokruga, u brojnim privatnim kolekcijama i galerijama Europe i Amerike. Podsjetimo, ne može neki opus biti umjetnički relevantan unutar jedne grupacije, pokreta ili nacionalnih okvira, a da ne bude istodobno relevantan u kontekstu najširih svjetskih događanja.

Kada izričem ovakve visoke vrijednosne ocjene, pomišljam ponajprije na Večenajeve slike sakralne, biblijske tematike, dramatične prizore iz Starog i Novog zavjeta. Umjetnik tu svjedoči o uni-

verzalnom u lokalnom te o lokalnom u univerzalnom. Podrijetlo tih vizija otkrivamo u pričama koje je slikar slušao još u najranijem djetinjstvu; to su recidivi pučke, kolektivne maštovitosti u kojoj je sve moguće i gdje ništa nije omeđeno; pritom je sve prebačeno u krajnje individualni i moderni umjetnički izraz. Tradicijski elementi i značenja ustupili su mjesto novoj, vrlo osobnoj simbolici i mistici. Umjetniku je pritom mističnost čak važnija nego sakralnost. Ukratko, kršćanska tematika te dramatičnost i mirakuloznost, najvažniji su inovativni doprinosi Ivana Večenaja našoj i svjetskoj umjetnosti 20. stoljeća.

Sada, kada stojimo ovdje, pod ovim golskim, prekodravskim beskrajnim nebom i opraštamo se od Ivana Večenaja, naviru nam iz sjećanja slike njegovih brojnih podravskih pejzaža što žive istinskim dahom poezije, prizori podjednako realni i blago halucinantni, često prepuni vedre radosti, slike života što je magično transformiran u poeziju. Umjetnik time svjedoči da nikada nije izgubio neposredni dodir sa životom svoga uskog, domaćeg zavičaja te predoduje davno uspostavljenu sklad što postoji između Prirode i Čovjeka. Njegova bujna fantazija omogućuje mu da u zimskim pejzažima, prepunim snijega, listaju zelene, crvene i žute šume, pojavljuju se ljubičaste i zelene krave, plavi pijetlovi, umjetnikovi susjedi, stvarni i izmaštani, njihove fizionomije, kretnje i običaji te visoko nebo i pokatkad kolut Sunca. Sve to uvjerljivo svjedoči o njegovoj čudesnoj imaginalnoj i mogućnostima izmišljanja priča, o njegovu natprosječnom talentu i ingenioznim rješenjima. Već je odavna uočeno kako Večenajevе slike, osim umjetničkih, imaju i veliku dokumentarnu vrijednost - to su vjerodostojna i dojmjljiva svjedočanstva o prošlom životu naših ljudi i krajeva.

Opraštamo se od Ivana Večenaja i njegova zemaljskog bića, ali njegov duh, njegove Ljepote, njegove priče, njegova maštovitost i bajkovitost, njegova umjetnost su neusmrtivi. To je njegov istinski zalag za vječni život, to je naša današnja utjeha i nada za budućnost. Riječ je o duhu koji je stvorio ovaj čudesni kozmos Ljepota i koji predstavlja pobjedu Života nad Smrću.

Dragi Ivina, u svima nama ovdje okupljenima, kao i u svima koji mogu osjetiti i koji će moći osjetiti i spoznati Tvoje Ljepote, Ti ćeš živjeti za uvijek. Hvala Ti, dragi Ivina, za sve čime si naše živote oplemenio, učinio vedrijim, ljepšim, sretnijim, humanijim.